

שושנה וקלמן וסיפור תבוסתו של השומר יצחק נדב — הם הם הסאגה שהיה על הטלוויזיה הישראלית לצלם. זה סיפור של אמיתות מרגשות. סיפור עתיד מהילת הערות בישראל.

מחקרים

יהודי מקנאס

תחת הכותרת יהודי מקנאס מביא גבי לוי* מחקר ובו קווים לדמותה של קהילה יהודית במארוקו. הספר נפתח בשירותו הישן היהודי במקנאס. תולדותיו ומעמדו החברתי-חוקתי. בהמשך מובא תיאור אירגון חיי הקהילה ומסורותיה, אירגונים ולונטריים, הווי, אמונה ומנהגים. תחת הכותרת חיי הכלכלה מובא תיאור חיי המיסחר של יהודי מקנאס והמלאכות שבהם עסקו. בפרק המסכם מובא סיפור העלייה והייקיה של יהודי מקנאס לארץ-ישראל, הקשרים בין מקנאס ופאס, והסיפור המופלא אודות ההתעוררות השבתאית במקנאס.

יש כיהודי מקנאס משום חיבור מדעי נקי ומרתק, המצליח להציג פורטרט של קהילת עיר אחת במארוקו, על עולמה.

שורשים

ארדוטיאל

תחת הכותרת מעשה הרב (מילחמת העט והמיספריים)** מאת ר' שם טוב בן יצחק ארדוטיאל הוא דון סנטו דהקרוין, ההיריו והביאו עם מבוא ופירושים יהודים נינו ומאיה כפריטמן. יצירה זו, שנכתבה בראשית המאה ה-14 בספרד, היא אחת מיצירותיו העלומות (עד כה) של חכם ומלומד יהודי זה.

מעשה הרב מכיל 13 עמודים הכתובים ביד עליידי סופר-אומן, בכל עמוד כ-22 שורות. היצירה נכתבה עקב גל קור עז, אשר מנע מן המשורר אפשרות של פגישות עם רעיו, והיא נכתיבה מהתלה נאה, שרוח עליצות וצחוק עולים ממנה. מעשה הרב עוסקת בכתיבה במיספריים במקום עט שהכוב, והיא בנוייה מדיאלוגים בין אדם לדומם ובין הדוממים ובנים לבין עצמם, כעין ויכוח בין ספרא וסייפא.

כבר בשורות הראשונות כותב המחבר: "לא בדי וקלומב כי / בציר חרב שתי פיות / להעמידן / לזור דורים / ולתהילה זעם להיות...". מעשה הרב הוא כתב-שירה מרטיט ומרתק, השב ומעיד על המתירנות הלשונית של משוררי ספרד, או כמאמר המחבר: "כולה יפה ומים אין בה — יהוות אין בקרבה; — ולה תהילה נאוה — אין יסתירה כמסתיר / ערווה? — ואם אין בה דיסי יכשילון — היכסרה / בכוסה קלון...".

מעשה הרב היא יצירה בעלת מיבנה יצירתי שלם, החל בפתיחה, דרך סיפור עלייה, שבמהלכו מובא תיאור אותו יום קור, תיאור העט, ניסיון הכתיבה והוויכוח בין הסופר ולבין העט, הקול המיסטורי המציע את המיספריים, מלחמת העט במספריים, המיפפט — ההסכמה להכרעת צד שלישי, הסופר המספר את תהילת העט, הסופר המודה למיספריים על עמדם לו בשעת דחקו והחתימה. אין ספק, שזו יצירה בעלת כל המרכיבים שני מאיה פרוכטמן, שההדירו וביארו אותה, והביאה לקורא בן ימינו את יופיה ואת האוצרות התרבותיים שהיא חובנת בקירבה.

כתביעת

מקדם ומים

מקדם ומים*** הוא קובץ של מחקרים ביהדות

* גבי לוי — יהדות מקנאס; הוצאת אלף; 144 עמודים (כריכה קשה).

** ר' שם טוב בן יצחק ארדוטיאל הוא דון סנטו דהקרוין — מעשה הרב (מילחמת העט והמיספריים); ההידרו ומירשו יהודה נינו ומאיה פרוכטמן; הוצאת אוניברסיטת תל-אביב.

*** מקדם ומים — מחקרים ביהדות ארצות האיסלאם; הוצאת אוניברסיטת חיפה; 295 עמודים (כריכה רכה).

ארצות האיסלאם של אוניברסיטת חיפה. בחוברת הראשונה, בעריכת יעקב ברנאי, צבי יהודה, בוסתנאי עזר, יוסף שיטריט ועליזה שגדרי, מובאות רשימות המחולקות בכמה שערים.

השער הראשון, מקורות, מביא את רשימתו של חיים גרבר ארכיון בית-הדון הרעיו של בורסה (העיר) כמקור היסטורי לתולדות יהודי העיר. אמנון כהן מביא את סיפור הארכיונים התורכיים ועריבים כמקור לתולדות יהודי ארץ-ישראל. השער השני, חברה וכלכלה, נפתח במאמרו של יעקב ברנאי על קווים לתולדות קהילת קושטא במאה הי"ח. אליעזר כשן בוחן את חלקה של האשה היהודייה בחיי הכלכלה של יהודי צפון-אפריקה. אברהם דודי סוקר את מעמדם הכלכלי של יהודי מצריים במאה הט"ז לאור תשובות הרדב"ז (רבי דודי בן שלמה אבן אבי זמרא). מינה רוזן משרטט את הפטוריה — פרק בתולדות המסחר היסטוריוני במאות הט"ז-י"ז. עזריאל שוחט מביא הערות לסוגיית האירגון הקהילתי של היהודים באפריקה העות'מאנית במאה הט"ז.

השער השלישי מתייחס לספרות ולשון. אבנר

ליני, מביא כרוניקה חדשה על עליית תרמ"ב (1882) מתימן ואמנון נצר על עליית יהודי פרס והתיישבותם בארץ-ישראל משלהי המאה הי"ט עד הכרזת בלפור.

ממזרח ומערב ג'

הכרך השלישי של ממזרח ומערב — מחקרים בתולדות היהודים בארצות המזרח ובצפון-אפריקה*. שראה אור בהוצאת אוניברסיטת בראילן, נפתח כמוטו מתוך אירגונו של רב שירא גאון אל רב שמריה בראילן: "ממזרח ומערב ארי שבהבורה...". קובץ זה, בעריכתו של שמעון שורצפוקס, נפתח ברשימתו של אברהם בארי על תקנות גאונים בביטול מודעה. חיים בנטוב מתייחס להשקפת עולמו ומשנתו של רבי יודאל הצרפתי ששני, סאס 1545—1619? מביא את סיפור הרוגי דוליא, שהוא סיפור פוגרום שאירע לטוחרים יהודים מסאלוניקי, ששבו מיריד דוליא בשנת 1617.

משה עמאר מעלה קווים לדמותו של רבי יעקב אבן צור, העורך, שמעון שורצפוקס,

כונב מצוייר של דויד פראנקו-מנדס*:

(אמסטרדאם תצ"א — תקמ"ט) על הכונב כתוב: "כתבו הפייטנים כי בהיות איזה עניין מחובר כשיר שקול, תקל זכירתו לכן חיברתי חרוזה מכרזת בחיל כל האמור, נכתבת בציוו כונב על שם ומצדיקו הרבים ככונבים, ובה שש קצוות ובקוטב המרכז האות ה אשר בה נעוץ תחילת כל דלת וסוף כל סוגר" (מאוצרות ספריית עזריים / מונטיניוס, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ירושלים).

מביא את פינקס מארסיי 1783—1788, המתאר בספרדית ובעברית את שלבי אירגונה של קהילה זו. הנרי טולידאנו מביא את יומן מסע של רבי יצחק ניסים טולידאנו לארץ-ישראל. החוקר יהודה רצהבי מעלה את סיפור אגודת אחים תימנים, שהוא פרק מסיפור יהודי תימן ביפו בשנות תרע"א-תרע"ד.

רומאנסות

הכרך השישי של מחקרי המרכז לחקר ממזרח ומערב, מחקרים בתולדות היהודים בארצות המזרח ובצפון-אפריקה — עורך שימעון שורצפוקס. הוצאת אוניברסיטת בראילן; 190 עמודים (כריכה קשה).

הפולקלור, שבעריכת דוב נוי, מוקדש לסיפורים, רומאנסות ואורחות-חיים של יהודי ספרד מאת מאיר גרונאוולד*. כרך זה, המקבץ את מאמריו ומחקריו של מאיר גרונאוולד, מביא מכלול עצום של סיפורים. ביניהם עטרה סיפורי ג'וחא, אותה דמות מספרת נודעת של המיזרח (כמו: הארזה מן העולם הבא, ג'וחא יורד לקבר פתוח ולן בו, כאשר השוער מוצא אותו וגוער בו, אומר ג'וחא: "אני ארזה מן העולם הבא, רק טיילתי פה מעט...").

בתיה מעוז סוקרת במאמרה את השירים הספאניוליים באוסף גרונאוולד, ובמאמר נוסף מעלה אותה המחברת תשע-עשרה רומאנסות מוכרות כמו: המלך, הנדה להשיבם קים, אל המלכה סר, שיער ראשה של המלכה, שיער ראשה היה פזור, מתבוננת היתה ביוסיה... כפי שגרשם מפי יהודי תורכיה, רומאנסה שבסופה פוקד המלך להרגה, בעוד שהיא מקללת לפני מותה במילים: "אבוי לנשים המאמינות בכבדים".

במיסגרת מאמרי מאיר גרונאוולד מובאים כמה שירי חתונה ולידה של יהודי ספרד, שירי פורים, פיתגמיעים של יהודי סאראייבו (אדם בלא חבר ביד שמאל בלא ימין), מאמרים נוספים של גרונאוולד מתמקדים בהחוסר הספרדי; סגולות וקמעות נוסח ספרד; הילד בפולקלור היהודי-ספרדי ועוד. כרך זה הוא אחד מהמרתקים שבקובצי הפולקלור שראו אור בשנים האחרונות בעברית.

מורשת יהודי

ספרד והמזרח

הכרך הראשון של מורשת יהודי ספרד והמזרח** שבעריכת ישישכר בן-עמי, מביא את הרצאות שהועלו בקונגרס הבינלאומי הראשון לחקר יהדות ספרד והמזרח. כרך זה מוקדש לזיכורו של אליהו אלישר ז"ל.

במאמר הפתיחה מביא אליהו ליפניר את יהודי פאס במאה השש-עשרה בעיניו של כרוניקאי פורטוגלי בן-דורם. דויד נחמה סוקר את תולדותיו של ר' יהודה יעקב נחמה: מבשר תקופת ההשכלה בסאלוניקי. אליעזר כשן מביא עדויות של תיירים אירופאיים כמקור לתולדות הכלכלה של יהודי המזרח-התיכון בתקופה העות'מאנית. אברהם דודי סוקר את עליית יהודי בבל לארץ-ישראל במאה התשע-עשרה. בעידן יוסף קפלן סוקר את היהודים הפורטוגאליים באמסטרדאם — מחיים בשמד לשיבה ליהדות. יוסף מבמן, ממשך בנושא האמסטרדאמי ברשימתו בין ספרדים ואשכנזים באמסטרדאם.

אברהם חיים סוקר את ההתארגנות העולמית של הקהילות הספרדיות בשנות העשרים והשלשים — הרעיון והמעשה. אבנר לוי מביא את סיפורו של אלכסנדר בן-גיאית ותורמונו לעיתונות והספרות היפה בלאדינו. נחמה לזני מעלה את נושא ציון וירושלים בשירת ספרד. א"ד קורא מתמודד עם שאלת ספרות ערבית-יהודית מוסרנית — לשון ותוכן. עליזה שגדרי סוקרת את הספרות העממית של ספרדיי ארץ-ישראל. עלי דיווים בוחן את שאלת קמיעות רפואיים אצל יהודי המזרח, ועורך הקובץ ישישכר בן-עמי מספר על הפעילות הקהילתית סביב קברי הצדיקים במארוקו.

לרשימות ומאמרים אלה מצטרפים עוד מאמרים, שבדומה לקבצים האחרים ממשכים בתהליך ההוכחה, שעולי ארצות-המזרח ישראל לא היתה כבחינת עלייה של "אבק אדם", אלא של יהודים בעלי מורשת תרבותית גבוהה, שנרמסה בשנות המדינה הראשונות. קובץ זה והאחרים משיבים העטרת למקומה.

* מחקרי המרכז לחקר הפולקלור, כרך שישי — הוצאת מאגנס, 247 עמודים (כריכה קשה).

** מורשת יהודי ספרד והמזרח — מחקרים בעריכת ישישכר בן-עמי. הוצאת משגב ירושלים + הוצאת מאגנס, 390 עמודים (כריכה קשה).